

Friederich A. Hayek: Bir Yüzüncü Yıl Değerlendirmesi*

Richard M. Ebeling**

İngiliz iktisatçı Sir John Hicks 1967'de "Hayek'in Hikayesi" adlı bir deneme yayınladı. Hicks bu denemede şunları dile getirmekteydi:

*Ondokuzuncu asrın nihai ekonomik analiz tarihi yazıldığında, dramada (gerçek bir dramaydı) en önemli şahıs Profesör Hayek olacaktır. Ancak Hayek'in ekonomik yazıları günümüzdeki iktisat öğrencileri tarafından neredeyse hiç bilinmemektedir. Bir zamanlar, Hayek'in yeni teorilerinin Keynes'in yeni teorilerinin baş rakibi olduğu nadiren hatırlanmaktadır. Kim haklıydı, Keynes mi, yoksa Hayek mi?*¹

Şubat 1931'de Friederich August von Hayek *London School of Economics*'de bir di-zi konferans vermek üzere Viyana'dan İngiltere'ye gitti. Konferanslar öylesine başarılı oldu ve öylesine büyük heyecan yarattı ki, Hayek LSE'nin hoca kadrosuna katılma daveti aldı.² 1931 yılının bahar ayında bu konferanslar *Prices and Production* adı altında bir kitapta toplandı ve Hicks'in sözünü ettiği "drama" başladı. Gerçekten, 1931-1935 arasında Hayek İngilizce yayınlanan ekonomi dergilerinde en çok atıf yapılan yazardı (John Marnard Keynes birinci ve Keynes'in Cambridge Üniversi-

tesindeki meslektaşı Dennis Robertson ikinci sıradaydı).³

Fakat, Hicks'in yukarıda aktarılan pasajı yazdığı 1960'lara gelindiğinde, iktisatçılar ve politika yapıcılar arasında neredeyse ortak bir kanaat hasil olmuştu: Keynes'in "Yeni Ekonomi"si iktisatçılık mesleğine hakim olmuş ve makro ekonomik politikaların kutup yıldızı haline gelmişti. Hayek yalnızca yirminci yüzyılın ilk dönemlerinin iktisadî fikirlerine ilgi duyanların bildiği bir isim konumuna düşmüştü. Mamafih, otuz yıl sonra, bugün, artık Keynesyenizm iktisadî fikirler tarihinde geçici bir hadisedir.

Şimdi, yirminci yüzyılın sonuna yaklaşırken, Hayek'in iktisat, siyaset felsefesi, sosyal teori ve beşerî bilimler metodolojisindeki fikirleri gitgide daha fazla ilgi çekmekte ve günümüzün problemleriyle daha bağlantılı hale gelmektedir.

Bir Savaş, İki Doktora

F. A. Hayek 8 Mayıs 1899'da Viyana'da doğdu. Hayek'in yüzüncü doğum yıldönümü, filozofun özgürlük ve serbest piyasa ekonomisi davasına katkılarını değerlendirmek için uygun bir fırsat sunmaktadır. Hayek I. Dünya Savaşı'nda kısa bir süre Avusturya Ordusu'nun

**Hillsdale College'da (ABD) Ludwig von Mises ekonomi profesörü.

İtalya cephesinde görev yaptı.

Cepheden döndükten sonra, 1918'de Viyana Üniversitesi'ne girdi ve 1921'de hukukta, 1923'de siyaset biliminde doktora derecesi aldı. Üniversitedeyken Avusturya Ekonomi Okulu'nun kurucularından biri olan Friedrich von Wieser ile çalıştı.

Fakat, Hayek'in hayatındaki belki de en önemli entellektüel etki 1921'de, Avusturya Savaş Tazminatı Komisyonu'nda çalışırken Ludwig von Mises ile buluşmasıyla ortaya çıktı. Bunu söylemekle, Hayek'in kendi katkılarını küçültmek istemiyorum, sadece daha sonra çok önemli izler bıraktığı alanlardaki çalışmalarının başlarda Mises'in yazıları tarafından teşvik edildiğine işaret ediyorum. Bu, Hayek'in para ve iş dalgaları teorisiyle ilgili çalışmalarında, müdahaleci devlet ve sosyalizm eleştirilerinde ve sosyal bilimler metodolojisiyle ilgili bazı yazılarında özellikle belirgindir.

Hayek, 1923 ve 1924'te ABD'de ekonomi biliminin durumu hakkında bilgi edinmek için New York'u ziyaret etti. Avusturya'ya döndükten sonra Mises, Hayek'e Avusturya İş Dalgalanması Araştırma Enstitüsü'nün kuruluşunda yardım etti. Hayek enstitünün ilk yöneticisi oldu. Önceleri Hayek'in enstitüyü, hiç personeli olmaksızın, tek başına ve Rockefeller Vakfı tarafından sağlanan çok mütevazı bir bütçeyle işletmesine rağmen, Enstitü kısa sürede Orta Avrupa'da ekonomik trendlerin incelenmesi ve ekonomik tahminler açısından öncü kuruluşlardan biri seviyesine yükseldi. Hayek'ten ve enstitüden sık sık Milletler Cemiyeti için Orta Avrupa ve Avusturya'daki ekonomik durumla ilgili araştırmalar yapması istendi. Hayek Eylül 1931'de Londra'ya taşınınca Oskar Morgenstern Enstitüsü'nün müdürü oldu ve Nazilerin Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etmesi ile enstitünün bağımsız bir kuruluş olarak işleyişinin sona ermesine kadar bu görevi sürdürdü. Hayek 1929'tan itibaren Viyana Üniversitesi'nde Privatdocent

(maaşsız profesör) olarak da dersler verdi.

Hayek ve Büyük Buhran

Hayek 1949'a kadar London School of Economics'de kaldı. Bu süre boyunca kendisine zamanın mühim iktisatçılarından biri olarak şöhret kazandıran birçok kitap yayınladı. Bu dönemde yeni doğmakta olan Keynesyen Yeni Ekonominin en büyük rakibi oldu. *Prices and Production*'da, *Monetary Theory and The Trade Cycle* (1933)'da, 1939'da *Profits, Interest and Investment* adıyla yeniden basılan bir dizi makalede ve *The Pure Theory of Capital* (1941)'de iş dalgalanmalarının mâlî sistemin yanlış idare edilmesinde yattığını ileri sürdü. Keza, 1931-1932'de Hayek *Economica* dergisi için Keynes'in *Treatise on Money* adlı eseri hakkında iki bölümlük uzun bir değerlendirme yazısı kaleme aldı.⁴ Büyük Buhran Hayek'in kendi teorisini izah etmesi ve Keynes'i eleştirmesi için fırsat sağladı.

Hayek 1920'lerde Amerikan Federal Rezerv Sistemi'nin genel fiyat seviyesini istikrara kavuşturan bir para politikası izlediğini ileri sürdü. Fakat 1920'ler önemli teknolojik icatların ve verimlilik artışlarının olduğu bir dönemdi. Federal Rezerv Bankası para arzını artırmamış olsaydı, malların ve hizmetlerin fiyatları yavaşça düşecek ve bu Amerikan ekonomisinin daha düşük üretim maliyetleriyle daha çok miktarda üretim yapma kapasitesini gösterecekti.

Bunun yerine Federal Rezerv Bankası, para arzını fiyatların düşmesini önlemek amacıyla ve görünüme göre istikrarlı bir fiyat seviyesinde ekonomik istikrarın varlığı hayâlini yaratmaya yetecek oranda artırdı. Fakat bankanın bunu başarabilmesinin yegâne yolu banka sistemindeki rezervleri artırmaktı ve bu fonlar iş alemine yatırım amacıyla ödünç verilmiş ekstra fonlar olarak hizmet gördü. Ödünç almak isteyenleri pazar dışındaki bu kaynaklara çekmek için faiz oranlarının indirilmesi gerek-

mekteydi. Satıhtaki istikrarlı fiyat seviyesinin altında, faiz oranları sunî olarak piyasa-müba-delesi fiyatlarının aşağısına itilmişti. Bu, iş-gücü ve yatırım kaynaklarının yanlış bir şekilde uzun vadeli sermaye projelerine yöneltilmesine sebep oldu. Bu durum sürdürülemezdi, zira sözkonusu projeleri tamamlamaya ve muhafaza etmeye yeterli tasarruf yoktu.

Kırılma nihayet 1928 ve 1929'da Federal Rezerv Bankası'nın genel olarak fiyatların yükselmeye başladığını görmesiyle ortaya çıktı. Banka para arzını durdurdu, kârlılık belirsizleşti ve borsa Ekim 1929'da çöktü. Hayek, bu olayla başlayan iktisadî çöküşün daha önceki parasal enflasyonun sebep olduğu yatırım çarpıtılmalarının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Ekonomik dengeyi sağlama hedefi, kârsız (unprofitable-kazançsız, yarar-sız) sermaye yatırımlarının (değerlerinin) azaltılmasını, ücretlerin ve fiyatların daha aşağı seviyelere çekilmesini, işgücünün ve diğer kaynakların pazardaki arz ve talebi yansıtan diğer kullanımlara yeniden tahsisini gerektirmekteydi.

Fakat 1930'ların siyasî ve ideojik ortamı kollektivist ve müdahaleci fikirlerin gittikçe artan hakimiyeti altındaydı. Birleşik Devletler'de ve Avrupa'da hükümetler piyasanın gerektirdiği düzeltmeleri yapmamak için var güçleriyle direndiler.

İşçi sendikaları yanında iş çevreleri de yabancı rekabetten korunmak ve fiyatları ve ücretleri sunî enflasyonist seviyelerinde tutmak için çeşitli şekillerde devlet desteği talep ettiler. Uluslararası ticaret çöktü, endüstriyel üretim dramatik şekilde düştü, işsizlik arttı ve işsiz kalan birçok kimse için işsizlik daimi bir durum haline geldi.

1930'lar boyunca Keynes daha evvelki parasal manipülasyonların ve müdahalelerin yaratmış olduğu dengesizlikleri gidermek için aktif parasal ve mâlî politikaları haklılaştır-

cak argümanlar sundu. Bu çabalarının nihâi meyvesi 1936'da yayınlanan *The General Theory of Employment, Interest and Money* adlı kitabı oldu. Bu kitap kısa bir süre sonra kapitalizmin içsel olarak istikrarsız olduğunu ve ancak hükümet tarafından "toplu talep yönetimi" yoluyla kurtarılabilceğini ileri süren makroekonomi anlayışının İncil'i oldu. Hayek ve Keynezyen ekonomiyi eleştiren diğer yazarların sesleri, hükümetin tam istihdamı sağlayacak talep yönetimi kabiliyetine sahip olduğu inancının estirdiği rehavet verici hava içinde kaybolup gitti.

Lâkin, "görünüşte" makroekonomi alanında mağlup edilmiş olmasına rağmen Hayek, asıl önemli meselenin hükümette bir ekonomiyi başarılı şekilde planlama akıl ve kabiliyetinin olup olmadığı sorusu olduğunu kavramıştı. Bu kavrayış onun çok mühim sorular sormaya yöneltti: Piyasalar nasıl başarıyla işleyebilirdi? Karmaşık bir iş bölümü sisteminde ekonomik koordinasyonun mümkün olması için hangi kurumlar zaruriydi?

Merkezî Plânlama Putunu Kırarak

1935'te, Hayek, *Collectivist Economic Planning* adlı, Mises'in 1920 tarihli meşhur "Sosyalist Sistemde Ekonomik Hesaplama" makalesini de kapsayan bir derleme yayımlandı. Kitap için, sosyalist plânlamanın işleyip işlemeyeceği probleminin tarihini özetleyen bir giriş ve plânlamanın lehinde ileri sürülen son tezleri eleştirdiği, "tartışmanın bugünkü hali" üzerine bir sonuç bölümü yazdı. Bunu, sonraki yıllarda, aynı konu üzerinde yazılmış birkaç makalesi daha izledi: "İktisat ve Bilgi" (1937), "Sosyalist Hesaplama: Rekabetçi Çözüm" (1940), "Toplumda Bilginin Kullanımı" (1945), "Rekabetin Manası" (1946). Bu yazılar, diğer bazı yazılarla birlikte, *Individualism and Economic Order* adlı kitapta (1948) yayımlandı.⁵

Bu eserinde Hayek iş bölümünün bir sure-

tinin olduğunu vurguladı: bilgi bölüşümü. Her birey iş bölümünün kendine ait köşesinde hususileşmiş ve mahallî bir bilgiye sahiptir; bu bilgiyi yalnızca kendisi tam olarak anlayabilir ve yine yalnızca kendisi onu nasıl kullanması gerektiğini takdir edebilir. Eğer bütün bu bilgi parçalarının toplumdaki herkese yararlı olması isteniyorsa, piyasadaki bu bağımsız iştirakçilerin faaliyetlerini koordine edecek bir metod mevcut olmalıdır. Hayek'e göre piyasanın bu probleme getirdiği çözüm rekabetçi fiyat sistemidir. Fiyatlar sadece iş ve çabayı teşvik eden bir saik olarak hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda bireyleri peşinden gitmeye değer iş imkânları konusunda bilgilendirir. Hayek bunu açık ve kesin olarak "The Use of Knowledge in Society" (Toplumda Bilginin Kullanımı) adlı makalesinde izah etmiştir.

Fiyat sisteminin, gerçek fonksiyonunu anlamak istiyorsak, ona bir enformasyon iletim mekanizması olarak bakmalıyız. Bu sistemle ilgili en mühim gerçek (olgu), sistemin işlemek için çok az bilgiye ihtiyaç duyması veya bireysel iştirakçilerin doğru davranışı sergilemeye muktedir olmak için son derece az bilme ihtiyacı duymalarıdır.⁶

Bu görüşünü açıklarken Hayek şöyle demiştir: "Mucize şudur: Bunun gibi bir tek ham maddenin kıtlığı durumunda, bir emir verilmeksizin, belki bir avuç insandan daha fazlası sebebini bilmeksizin, kimlikleri aylarca sürececek bir tahkikle bile tesbit edilemeyecek onbinlerce insan bu maddeyi veya onun ürünlerini idareli kullanmaya sevk edilir."⁷ Hayek ekledi: "Şuna kaniyim, eğer fiyat sistemi maksatlı beşerî dizaynın mahsulu olsaydı ve eğer fiyat değişiklikleri tarafından rehberlik edilen insanlar kararlarının kendilerinin yakın hedeflerinden çok daha fazla önemi olduğunu anlarsalardı, bu mekanizma insan aklının en büyük zaferlerinden biri olarak ilân edilirdi."⁸

Bu dönemde Hayek merkezi planlamayla ilgili görüşlerini politikaya uyguladı. 1944'te

en meşhur kitabı olan *The Road to Serfdom*'ı (Kölelik Yolu) yayınladı. Filozof bu eserde hükümetin merkezî planlama yoluyla ekonomik kararları kontrol etmesinin kaçınılmaz sonucu olacak tiranlık tehlikesine karşı uyarıda bulundu. Mesajı açıktı: Nazizm ve faşizm özgürlüğe yönelik tek tehdit değildi. Bu küçük kitap *Readers Digest*'te özetlendi ve milyonlarca kişi tarafından okundu.

1949'da Hayek ABD'ye göç etti ve 1950'de Şikago Üniversitesi'nde sosyal ve moral bilim profesörü olarak görev aldı. 1962'ye kadar orada kaldı. Sonra Avrupa'ya döndü ve değişik zamanlarda Batı Almanya'da Freiburg Üniversitesi'nde ve Avusturya'da Salzburg Üniversitesi'nde görev aldı.

Dizayn Edilmemiş Düzen

Bu kadar önemli bir şeyin -fiyat sisteminin- dizayn edilmemiş ve çok iyi hizmet edeceği amaç için hiç düşünülmemiş bir şey olduğunu kavrayınca, bu konu hayatının geri kalan yıllarında Hayek'in yazılarının odak noktası oldu. Bu fikri diğer eser serisinde birkaç istikamette geliştirdi:

The Counter-Revolution of Science (1952); *The Constitution of Liberty* (1960); *Law, Legislation and Liberty* (1973-79) (üç cilt) adlı eserlerine ilaveten çeşitli yazılarını derlediği *Studies in Philosophy, Politics and Economics* (1967) ve *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* (1978) ve nihayet son eseri *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (1988).

Hayek'in esas tezi toplumdaki kurumların çoğunun ve kişilerarası davranış kurallarının, meşhur onsekizinci yüzyıl İskoç filozofu Adam Ferguson'un ifade ettiği gibi, "insan davranışının sonucu olduğu, fakat herhangi bir beşerî dizaynın sonucu olmadığıdır"⁹. Bu fikri geliştirmek için Hayek, bilinçli şekilde ilk olarak Adam Smith tarafından *The Wealth of*

Nations'da formüle edilen ve daha sonra on-dokuzuncu yüzyılda Avusturya ekonomisi Okulu'nun kurucusu Carl Menger tarafından rafine edilen "görünmez el" nosyonuna başvurdu.¹⁰

Hayek sosyal etkileşimin birçok biçiminin bir noktadan planlanmamış olan ve daha geniş bir "kendiliğinden doğan düzen" in bir parçası olan kurumlar yoluyla koordine edildiğini ileri sürdü. Dil, âdetler, gelenekler, davranış kuralları ve mübadele ilişkileri büyük ölçüde onlara rehberlik eden bilinçli bir dizayn çabası olmaksızın evrilmiş ve gelişmişlerdir. Böyle planlanmış kurumlar ve kurallar olmaksızın, toplumların çok ilkel bir seviyenin ötesine ilerlemeleri mümkün olamazdı.

Hayek göre buna ek olarak ileri bir medeniyetin eşsiz özelliğinin hiçbir akıl (veya akıl grubu) tarafından onu kontrol edilememe veya yönlendirilememe olduğunu ifade etmiştir. Küçük bir kabile toplumunda bütün üyeler çoğu zaman tek bir değerler ve tercihler skalasını paylaşırlar; şef veya lider her bir üyenin potansiyelini bilebilir ve onlara roller ve görevler tevdi edebilir. Böylece kabilenin fiziksel ve zihni araçları, imkânları az çok başarılı bir şekilde ortak amaçlar hiyerarşisine tatbik edilebilir.

Maamafih, grup bir defa bu basit gelişme seviyesinin ötesine geçtimiydi, daha fazla ilerleme sosyal kuralların ve düzenin köklü şekilde gözden geçirilmesini (tashihini) gerektirir. Sosyal ve ekonomik faaliyetlerin kompleksliği herhangi bir bireyin grup üyelerini koordine etmek için gerekli enformasyonun tümüne hükmetmesini imkansızlaştıracaktır. Grup üyeleri artık tercihler ve değerlerde hemfikir olmaktan da uzaklaşacaktır; üyelerin eylemleri ve çıkarları farklılaşacaktır.

Bundan dolayı, ileri bir toplum her zaman "plansız" bir toplum olacaktır; yani hiçbir toplumsal "plan"ın toplumu oluşturan bireylerin planları ve eylemleri üzerine empoze edilmediği bir toplum olacaktır. Onun yerine medeni-

yet, mecburen, bir "kendiliğinden doğan düzen" olacaktır; bu düzen içinde yer alan bireyler, onlara rehberlik eden daha yüksek bir irade veya akıl olmaksızın, kendi özel bilgilerini kullanır ve kendilerinin bireysel olarak seçilmiş plânlarını takip ederler.

"Sosyal Adalet"

Hayek akıl yürütmeyi sürdürür: Topluma rehberlik etmek için lüzumlu bütün bilgiye sahip olmayı imkânsızlaştıran yoğun karmaşıklık bir bireyin toplu eylemlerinin "adillığı" veya "değerliliği" hakkında muhakemede bulunmayı imkânsızlaştırır. Bunun bir sonucu, "sosyal" veya "dağıtıcı" adalet için yapılan popüler çağrıların hür bir toplumda uygulanamayacağıdır. Sosyal adalet sadece bireylerin genel anlamda haklı olarak kendilerinin olan şeyleri almalarını gerektirmekle kalmaz, fakat bireylerin ve grupların aynı zamanda toplumun toplam zenginlik veya hasılasından şartları tayin edilmiş dağıtılan bir pay almasını gerektirir. Halbuki, Hayek göstermiştir ki, pazar ekonomisinde gelir dağılımları bazı standartlara veya "hakedişe" (deservedness) dayanmaz. Daha ziyade bireyin birey haklarıyla ve mülkiyetle ilgili genel kurallar çerçevesinde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak tüketici taleplerini tatmin etme derecesine dayanır.

Gelir hisselerini "hakediş"e göre dağıtma teşebbüsü hükûmetin "sosyal adalet"i gerçekleştirmek için tam anlamıyla kapsayıcı standartlar geliştirmesini ve hükûmetin her bireyin toplumun zenginliğinden bir pay "hakkı"nı araştırmak, ölçmek ve kararlaştırmak için iktidara sahip olduğu bir ekonomik sistemi gerektirecekti. Hayek böyle bir sistemin bir kabile toplumunun zihniyet ve kurallarına dönüş anlamına geleceğini ileri sürdü. Bu sistemde hükûmet tek bir amaçlar hiyerarşisini empoze edecek ve her bireyin ne alması gerektiğini ve bunun karşılığında ondan ne bekleneceğine karar verecektir.

Hayek, Ekim 1994'te (İsveçli refah-devletçi iktisatçı Gunnar Myrdal ile birlikte) iktisatta Nobel ödülü kazandı. Bu en yüksek ödül için Hayek'i seçiş sebebini açıklarken, Nobel Komitesi, Hayek'in para ve iş dalgalanmaları teorisine katkılarına ve alternatif ekonomik sistemler üzerindeki çalışmalarına özellikle dikkat çekti.

Hayek 13 Mart 1992'de, 91 yaşında öldüğünde artık Sir John Hicks'in "Hayek mi haklıydı, Keynes mi?" sorusuna nihaî ve kesin bir cevap verilebilirdi. Hem Keynesyenizm hem sosyalizm karşısında Hayek haklıydı.

Hayek'in fikirleri sayesinde 21. Yüzyıl daha özgür ve daha müreffeh bir çağ olabilir.

Notlar

* Friedrich A. Hayek: A Centenary Appreciation" , Freeman, May 1999, s. 28-32.

1. Sir John Hicks. 'The Hayek Story', *Critical Essays in Monetary Theory* (Oxford University Press, 1967) içinde, s. 203.

2. Lord Robbins, *Autobiography of an Economist* (New York: St. Martin's Press, 1971, s. 127.

3. Brian Snowdon ve Howard R. Vane, 'The Development of Modern Economics'. Brian Snowdon ve Howard R. Vane, *A Macroeconomic Reader* (New York: Routledge, 1997) içinde, ss. 4-5

4. Hayek'in Keynes'in *Treatise on Money* ile ilgili kitap değerlendirme yazısı ve Keynes'in cevabı şurada

yeniden basılmıştır: Bruce Caldwell, ed., *The Collected Works of Hayek, Vol. 9: Contra Keynes and Cambridge* (Chicago: University of Chicago Press, 1995). Keza bkz. Benim bu kitaba alınan *Freedom Daily*'deki (September 1995) yazım, ss. 43-48.

5. Hayek'in *Collectivist Economic Planning*'e yazdığı iki makale, 1940 tarihli "Socialist Calculation: the Competitive 'Solition'" adlı yazısı ve sosyalizm ve planlamayla ilgili diğer yazıları şurada tekrar yayımlandı: Bruce Caldwell, ed., *The Collected Works of Hayek, Vol 10: Socialism and War* (Chicago: University of Chicago Press, 1997). Keza bkz. benim aynı yerdeki *Freedom Daily* (January 1998) yazım, ss. 43-48.

6. F. A. Hayek. "The Use of Knowledge in Society" (1945), filozofun *Individualism and Economic Order*'ı (Chicago: University of Chicago Press, 1948), s. 86.

7. *Ibid.*, s. 87.

8. *Ibid.*

9. Bkz. Hayek'in denemesi: "The Result of Human Action But Not of Human Design", *Studies in Philosophy, Politics and Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1967), içinde, ss. 96-105.

10. Carl Menger. 'The Theoretical Understanding of Those Social Phenomena which are not a Product of Agreement or of Positive Legislation, but are Unintended Results of Historical Development'. (1883). Richard M. Ebeling, ed., *Austrian Economics: A Reader* (Hillsdale, Mich.: Hillsdale College Press, 1991), içinde ss. 183-211.

Çeviren: Atilla Yayla